Danas
SPECIJALNI DODATAK ● subota - nedelja, 10 - 11. decembar 2011.

SLOBODAN JOVANOVIĆ

POVODOM PRENOSA POSMRTNIH OSTATAKA IZ LONDONA

PIŠU: DEJAN ĐOKIĆ, LJUBINKA TRGOVČEVIĆ, SAVA DAUTOVIĆ, RADIVOJ CVETIĆANIN.
IZ DNEVNIČKIH ZAPISA: KOSTA ST. PAVLOVIĆ, DRAGOLJUB JOVANOVIĆ

EKSKLUZIVNO *iz arhive Izbegličke vlade*

- **De Golovo odlikovanje Draži Mihailoviću i odgovor Slobodana Jovanovića**
- **Pisma Slobodana Jovanovića Milošu Crnjanskom**

Moja sudbina

„Ja nalazim sa svom potrebnom filozofskom mirnoćom da ja u ovoj stvari igram ulogu onog ortaka iz jednog Dikensovog romana, koga su držali kao člana firme stoga da bi imali na koga da svale odgovornost. Primam najzad i tu ulogu. Ali treba znači da niko ni pored najbolje volje ne može podneti veći teret nego što mu snaga doseže. Ezop priča o jednom magarcu na koga su navaljivali tovare, sve dokle se najzad nije skljokao i lipsao. Onda su mu kožu potrebili za bubanj - i on je posle smrti dobijao maljem još više udaraca nego za života. To će, čini mi se, biti i moja sudbina.“

Slobodan Jovanović u pismu Milošu Crnjanskom (1952)

POSLEDNJA GODINA *velikana*

Pokušavam da očitam Oče naš, ali ga se ne sećam

„Svratio sam do njega predveče u **sredu 25. decembra 1957.** i, na svoje veliko zaprepašćenje, utvrdio sam da sa njim nešto nije u redu", piše Pavlović. „Zatekao sam ga kao i uvek u hotelskom salonu, ali bez knjige u ruci. Nije se digao kada se sa mnom pozdravio, što nikad nije propuštao da učini. Pričao mi je nešto o Ravnogorskom pokretu, i sve što je govorio bilo je normalno ali je Pokret stalno nazivao Svetoandrejskom skupštinom. Zatim je prešao na Gavrilovićev povratak iz Amerike i objašnjavao mi je šta će mu sve reći kad se popodne bude vratio, što je očigledno trebalo da znači kad se bude vratio iz Amerike ili kad bude stigao u London.

Posle kraćeg vremena potpuno je došao k sebi. „Užasno se osećam umornim", rekao mi je, „i ne mogu da se setim pojedinih stvari. Od jutros se ne osećam dobro". Predložio sam mu da odmah pozovem lekara, ali nije hteo. U hotelu mi kažu da se jednog trenutka digao iz fotelje i da je pao. Dok je neko pritrčao, već se bio sam i bez ičije pomoći digao.

Sutradan, u **četvrtak 26. decembra**, svratio sam do njega pre podne. Opet je sedeo u hotelskom salonu. „Stanje se nije mnogo popravilo", reče mi. „Ne sećam se pojedinosti. Tako, na primer, svejednako pokušavam da očitam Oče naš, ali ga se ne sećam. Ne mogu takođe da se setim nijednog stiha uopšte. Napisao sam jutros jedno pismo, lepo ga adresovao, prilepio marku, otšetao do sandučeta i spustio ga. Kad sam se vratio u svoju sobu, sve sam to već zaboravio. Seo sam za sto i ponovo napisao isto pismo, opet otšetao do sandučeta, i tek kad sam pružio ruku da ga ubacim, setio sam se da sam pre sat-dva to već bio učinio". I dalje odbija da mu dovedem lekara. „Ništa", veli, „tu lekar ne može! To je opšta slabost".

Kad sam ga posetio u **petak, 27. decembra**, sve je bilo kao rukom odneseno i Jovanović je opet bio onakav kakvog sam ga oduvek znao.

Prošli su zima, proleće i leto i stanje Jovanovićeva zdravlja bilo je izvanredno. Sve nas je zadivljavao svojom svežinom i izuzetno izvanrednim pamćenjem. Zbog toga sam se zgranuo kad mi je oko 8.30 č. izjutra, u ponedeljak **1. septembra 1958.** iz hotela javljeno da se „stari Profesor srušio odlazeći u kupatilo". Odmah sam odjurio do njegovog hotela. Zatekao sam ga potpuno obučenog u malom salonu kraj trpezarije. Bio je već i doručkovao, ali je u mene gledao kao da me ne poznaje. Posle desetak minuta, došao je k sebi. Jasno mi je bilo da me je poznao i upinjao se da mi nešto kaže. Ali ga je teško bilo razumeti. Jedva sam uspeo da shvatim njegove reči: „Već se nisam osetio dobro u petak, na Bokinoj (Božidara Vlajića) proslavi". (Kulturni odbor Dobrotvornog udruženja slobodnih građana Jugoslavije priredio je bio malu svečanost u čast Vlajićevih sedamdeset godina, ali ne u petak već u subotu.) Opet nije hteo da čuje za lekara i nije mi dozvolio da ga otpratim do njegove sobe. Sam se popeo uz stepenice do prvog sprata i, kroz dugačke i mračne hodnike starinskog hotela, dospeo do svoje sobe. Ja sam ga krišom podaljepratio dok nije zatvorio vrata od sobe.

U podne sam opet svratio. Bio je mnogo bolje. Čekajući vreme ručku čitao je Tolstojev „Rat i mir". Moć govora mu se potpuno povratila. Kaže mi da prethodne noći nikako nije mogao da zaspi i da je u dva maha uzeo po dva aspirina. Jutros, pre doručka, odlazeći u kupatilo, izgubio je svest i pao. Sutradan, u **utorak 2. septembra**, sve je opet bilo u najboljem redu, ali ne zadugo.

U **nedelju 30. novembra 1958.** javljeno mi je da je Jovanovića udarila kaplja oko 5 popodne i da je stanje beznadežno. Nalazio sam se u londonskoj okolini i, kad sam stigao u London, u hotelu sam zatekao Radoja Kneževića i protu Miloja Nikolića. Jovanović je bio ispružen po postelji, ali obučen. Odmah smo ga svukli i stavili u postelju. U tom je stigao i lekar dr Simpson (Thomas Young Simpson), koga je Knežević bio pozvao. Pošto je Jovanovića bio pregledao, lekar je utvrdio Cerebral Thrombosis i rekao nam je da je ono decembra prošle godine bio prvi udar, tzv. „šegrt", ono pre dva meseca drugi, tzv. „kalfa", dok je današnji treći, tzv. „majstor", i da su sada samo u pitanju dani.

Dugo je vremena bio potpuno bez svesti. Ona mu se polako vratila, ali je moć govora bio konačno izgubio. Nekako nam je ipak objasnio da iz njegovog džepa izvučemo buđelar u kome je držao nešto novca i znacima nam je dao razumeti da želi da ga ponesemo sobom. Lekar je savetovao da se, odmah sutradan, ako preživi noć, prenese na kliniku. Rekao je da će on naći sobu u nekom dobrom sanatorijumu a da će mu za noć poslati jednu bolničarku da sedi kraj njega.

U **ponedeljak** ujutro stanje se nije izmenilo. Oko 2.30 č. po ručku, prenesen je u *Knaresborough Nursing Home*. Kad sam ga predveče posetio, poznao me je. Poznao me je i u utorak. U sredu, na njegov rođendan, opet me nije poznao, ali u četvrtak jeste. U petak i u subotu opet nije. U nedelju me je poznao i hteo je nešto da mi reče, ali nije imao glasa. Nešto je nerazgovetno šaputao. Upinjao sam se da pogodim šta želi, postavljao sam mu razna pitanja, ali je na sve odgovarao negativnim klimanjem glave i ljutio se što ga ne razumem. Najzad sam iz svog džepa izvukao kartu koju mu je pre nekoliko dana bio poslao njegov sestrić Andrija Ristić i koju sam mu pročitao u četvrtak veče. Dao mi je glavom potvrdni znak i nasmešio se. Kartu sam mu još jednom pročitao i posle toga mirno je zaspao. I to je bio moj poslednji razgovor sa Slobodanom Jovanovićem, razgovor u kome su pogled i pokret glave zamenjivali reč.

U ponedeljak je počeo da odbija svaku hranu i nije me poznao. Nije me poznao ni u utorak, ni u sredu. U četvrtak jeste. Na moje navaljivanje pristo je da primi dve-tri kašičice supe i dve-tri soka od pomorandže.

Kad sam ga posetio u četvrtak, nije me poznao. Izdahnuo je u **petak 12. decembra 1958.** u 6.30 č. izjutra, u svojoj devedesetoj godini.

Iz dnevničkih beležaka Koste St. Pavlovića

Najzad u Aleji zaslužnih građana

Posmrtni ostaci jednog od najvećih srpskih pravnika i istoričara Slobodana Jovanovića biće sahranjeni danas, 10. decembra u Aleji zaslužnih građana na Novom groblju u Beogradu, saopštio je Odbor za organizaciju prenosa posmrtnih ostataka Slobodana Jovanovića u Srbiju.

Posmrtni ostaci čuvenog intelektualca biće sahranjeni u 13.30, opelo će biti služeno od 13 časova, a kapela na Novom groblju u kojoj će biti izloženi posmrtni ostaci Slobodana Jovanovića biće otvorena za mimohod od 10 sati.

U četvrtak su u Beograd dopremljeni posmrtni ostataci Jovanovića, koji su ekshumirani 1. decembra ove godine, a biće sahranjeni pod okriljem Srpske akademije nauke i umetnosti (SANU), Univerziteta u Beogradu i Pravnog fakulteta u Beogradu, gde je on bio profesor i dekan.

U amfiteatru „Slobodan Jovanović" na Pravnom fakultetu u Beogradu danas u 11 sati će biti održana komemorativna sednica, a u 12 će svečano biti otvoren Plato Slobodana Jovanovića ispred zgrade Pravnog fakulteta.

Jovanović je bio i predsednik Srpske kraljevske akademije nauka i predsednik Vlade Kraljevine Jugoslavije u egzilu, a preminuo je u Londonu 1958. godine, gde je i sahranjen na groblju Kensal Grin. U saopštenju se navodi da se građani Srbije sahranom njegovih posmrtnih ostataka odužuju tom velikom naučniku, koga su komunističke vlasti osudile u odsustvu 1946. godine na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom od 20 godina, gubitak političkih i pojedinih građanskih prava 10 godina, konfiskaciju celokupne imovine i na gubitak državljanstva.

Hodočašće: Istoričari Andrej Mitrović (desno) i Dejan Đokić ispred nadgrobne ploče na londonskom groblju, koje je do ove nedelje bilo počivalište Slobodana Jovanovića

Još 1997. godine pokrenuta je inicijativu da se posmrtni ostaci Slobodana Jovanovića prenesu u Beograd i tu sahrane, a Okružni sud u Beogradu je deset godina kasnije doneo rešenje kojim se utvrđuje da je presuda Vrhovnog suda FNRJ iz 1946. godine ništava od trenutka njenog donošenja, da su ništave sve njene pravne posledice i da se rehabilitovana osoba smatra neosuđivanom.

U saopštenju se kaže da je ambasador Srbije u Londonu Dejan Popović inicirao 2009. godine postupak da se posmrtni ostaci Slobodana Jovanovića ekshumiraju i prenesu u Srbiju i da je to podržalo Ministarstvo spoljnih poslova.

„Posebna zahvalnost duguje se profesoru Stevanu K. Pavloviću, istoričaru iz Sautemptona, koji je dao saglasnost za ekshumaciju iz groba koji je pripadao njegovom pokojnom ocu, Kosti St. Pavloviću, sekretaru i rođaku Slobodana Jovanovića. Porodica Pavlović i drugi brojni pripadnici srpske dijaspore u Ujedinjenom Kraljevstvu više od pola veka starali su se o grobu na londonskom groblju Kensal Grin", navodi se u saopštenju.

Slobodan Jovanović (1869-1958) završio je Prvu beogradsku gimnaziju, a potom Pravni fakultet u Ženevi. Objavio je desetine naučnih radova i utemeljio ustavno pravo u Srbiji. Znameniti pravnik i istoričar rođen je u Novom Sadu kao prvi Srbin koji je poneo ime Slobodan, a tako ga je nazvao njegov otac Vladimir Jovanović, koji je ćerki dao ime Pravda.

Najbolja pošta Slobodanu Jovanoviću

Piše
Dejan Đokić
Specijalno za ovaj broj Danasa

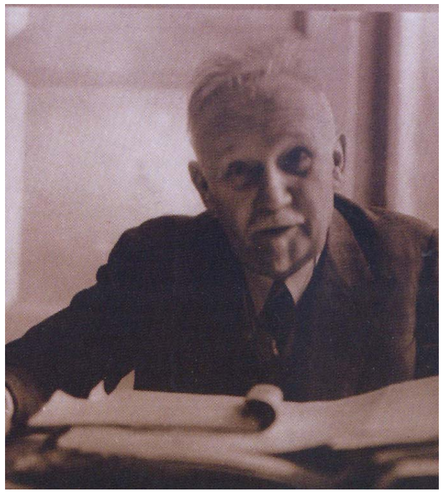

Veliki naučnik pomalo zalutao u politiku: Slobodan Jovanović 23. januara 1941. (poslednji snimak u otadžbini)

Pavlović hvali Jovanovićevu skromnost, zbog koje se nije nijednom sreo sa Čerčilom, ali se postavlja pitanje da li bi sudbina vlade u izbeglištvu, pa i Jugoslavije, bila drugačija da je postojala ličnost koja je bila u stanju da ujedini Srbe, Hrvate, Slovence i ostale i da razgovara i pregovara sa Čerčilom?

U petak, 11. juna 1943, Kosta St. Pavlović zapisao je u svom dnevniku (*Ratni dnevnik, 1941-1945*, Otkrovenje/Službeni glasnik, 2011): „Što se tiče prof. [Slobodana] Jovanovića, ... njegova velika mana je što u svakom ministru gleda kolegu. Međutim, jedni su izlapeli, drugi destruktivni, treći mangupi. On je od prvog dana ispustio vlast iz ruku... Sada mi izgleda da je u sve kolege, bez razlike, izgubio veru. Osim toga, on je naučnički studirao ljude kao što je naučio da studira arhivska dokumenta. Iz tih studija je izvodio izvesne zaključke. Samo između dokumenata i ljudi postoji razlika. Dokumenta se ne menjaju, i koliko god ih puta čovek konsultuje, ona uvek ostaju ista. Kod ljudi se, međutim, ćudi menjaju stalno. To su živa dokumenta, koja svakog časa menjaju svoj izgled, i svakog časa znače nešto drugo." Napisano svega dve nedelje pre nego što će Slobodan Jovanović da podnese ostavku na mesto predsednika jugoslovenske vlade u izbeglištvu, ovo zapažanje je veoma važno iz dva razloga. Prvo, Pavlović je kao retko ko dobro poznavao Jovanovića i njegov karakter: bio je njegov šef kabineta, bliski saradnik i prijatelj, dalji rođak. Posle rata ostao je u najbližem kontaktu sa Jovanovićem, koji je 1958. sahranjen na grobnom placu Pavlovićevih, na londonskom groblju Kensal Grin. Drugo, Pavlovićevo zapažanje u svega nekoliko rečenica pruža savršeno sažet politički portre Jovanovića: Slobodan je na prvom mestu naučnik koji je pomalo zalutao u politiku, u kojoj se nije najbolje snalazio, niti je razumeo političare oko sebe.

Pavlovićev „Ratni dnevnik" dragoceno je štivo za sve one koji hoće da bolje razumeju nesrećnu istoriju vlade u izbeglištvu i uopšte tragične događaje u periodu Drugog svetskog rata. Ovih dana, kada će neminovno doći do pojednostavljenih interpretacija Jovanovićeih aktivnosti u emigraciji i „povratka" u „otadžbinu", čini se da je posebno važno pročitati Pavlovićev dnevnik u kome je Jovanović jedan od glavnih aktera i jedan od samo dvojice nesumnjivo pozitivnih likova (drugi je Draža Mihailović). Pavlovićev portre Jovanovića oslikan je mešovitim tonovima. S jedne strane, to je ugledni starac koga svi poštuju, mada ga malo ko sluša, skroman je, pošten i nenametljiv, nezainteresovan za vlast i položaje. S druge strane, Jovanović je dosta neefikasan političar koji, iako predsednik jugoslovenske vlade, pokušava pre svega da zaštiti srpske interese. Kako Pavlović zapisuje u svom dnevniku 19. marta 1942: „Znam da profesoru Jovanoviću nije stalo do ovoga mesta [predsednika vlade] i da je predsedništvo za njega balast, ali ne sme ispustiti položaj zbog srpske stvari." (Na sličan način se može razumeti i Jovanovićevo angažovanje u Srpskom kulturnom klubu krajem tridesetih godina, kada ga je njegov prezimenjak i poštovalac Dragoljub Jovanović upozoravao da je on „veliki Srbin" ali da ne sme da postane „velikosrbin").

Jovanović je očajan zbog događaja u zemlji, odakle gotovo svakodnevno stižu vesti o ustaškim pokoljima, bratoubilačkom ratu, zverstvima okupatora. Okružen je političarima koji se međusobno ne podnose – Srbi su protiv Hrvata i obrnuto, Slovenci nominalno za Jugoslaviju, ali pre svega štite svoje interese, radikali i demokrate koji nastavljaju svađe iz vremena Nikole Pašića, HSS-ovci koji odbijaju da slave 1. decembar pošto Stjepan Radić nije učestvovao u ujedinjenju, Jugoslovenski nacionalisti (JNS) i Samostalne demokrate (SDS), koji takođe gledaju svoje „stranačke" interese. Tu je i mladi kralj Petar, koji je pod lošim uticajem oficira i kome je najvažnije da se ženi grčkom princezom Aleksandrom, a čija je ženidba i neposredni povod za Jovanovićevu ostavku sa mesta predsednika vlade. Uticaj oficira na kralja i vladu, rivalstvo između oficira i „Kairska afera" dodatno slabe položaj vlade i njenog jedinog predstavnika u zemlji, generala Mihailovića. Čini se da svako gleda svoje uske interese i iako niko nije nominalno protiv Jugoslavije, gotovo niko ne radi i govori u prilog obnavljanja zajedničke zemlje. Hrvati se ograđuju od ustaških zločina, ili ih umanjuju, dok iste Srbi preuveličavaju, crveneći zbog kolaboracije Nedića i nastavljajući sa osuđama kneza Pavla. Nakon jedne svečanosti u Kembridžu početkom marta 1942, Pavlović zapisuje: „U Gildholu [zgrada u Kembridžu] je prof. Jovanović govorio u ime Srba, Krnjević [ministar iz redova HSS] u ime Hrvata, Krek [ministar iz redova SLjS] u ime Slovenaca, Kralj u ime Srba, Hrvata i Slovenaca, a jedini koji su govorili u ime Jugoslovena bili su Englezi."

Pavlović prikazuje Jovanovića kao nepolitičkog čoveka koji kao da je na događaje oko sebe gledao sa profesorske distance, a neretko i sa podsmehom i cinizmom. Nakon smene generala Simovića u januaru 1942, kada je Jovanović postavljen za predsednika vlade u kojoj je zastupao novopostavljenog ministra vojnog, generala Mihailovića (koji je, naravno, bio u zemlji), Simović se žalio Jovanoviću da je neustavno smenjen. „Ja Vam to ne umem reći jer se sada bavim vojskom, a Vi studirajte ustavno pravo", glasio je Jovanovićev odgovor. Pavlović hvali Jovanovićevu skromnost, zbog koje se nije nijednom sreo sa Čerčilom, ali se postavlja pitanje da li bi sudbina vlade u izbeglištvu, pa i Jugoslavije, bila drugačija da je postojala ličnost koja je bila u stanju da ujedini Srbe, Hrvate, Slovence i ostale i da razgovara i pregovara sa Čerčilom? Naravno, postojala je takva ličnost, ali to je bio Tito, i to su Britanci i ostali Saveznici počeli da uviđaju 1943. godine, u vreme kada se završava Jovanovićeva kratkotrajna politička karijera, koja je otpočela u njegovim poznim godinama, i koja mu verovatno i nije trebala.

Jovanovićeva naučnička karijera dobro je poznata i njegov politički angažman na nju ne sme da baci mrlju. Svakako istoričari koji nastoje da slede Jovanovića – a svi mi, istoričari Jugoslavije i Srbije, neminovno jesmo Slobodanovi sledbenici – treba da pre svega teže da razumeju i objasne njegov politički angažman. Profesora Jovanovića naravno nisam nikada mogao da sretnem, ali sam se sa njegovim i danas neprevaziđenim radovima iz političke istorije Srbije i Jugoslavije, te sa njegovim čuvenim stilom pisanja (koji u Beogradu valjda jedino još Aleksa Đilas gaji), odlično upoznao. O njemu sam i puno čuo od onih koji su ga poznavali: Vane Ivanović, Desimir Tošić, Nenad Petrović, i, pre svih, profesor Stevan K. Pavlović, sin Koste St. Pavlovića i moj nezvanični mentor. Na Jovanovićev grob u Londonu sam pre nekoliko godina vodio profesore Andreja Mitrovića i Ljubinku Trgovčević pa sam tako, „zahvaljujući" Slobodanu, imao čast da sa najvećim živim srpskim istoričarem odam poštu najvećem umrlom srpskom istoričaru. Ipak, najbolji način da se oda pošta velikom Slobodanu je da se vratimo studiranju arhivskih dokumenata i pokrenemo pravu, naučnu debatu, možda baš o Drugom svetskom ratu, koji, nažalost, još uvek robuje ideološkim, „fašističkim" i „antifašističkim", interpretacijama. Dakle, da težimo da budemo naučnici, kao što je to bio Slobodan, ali da se ipak klonimo politike i nacije. ■

Autor je istoričar iz Londona

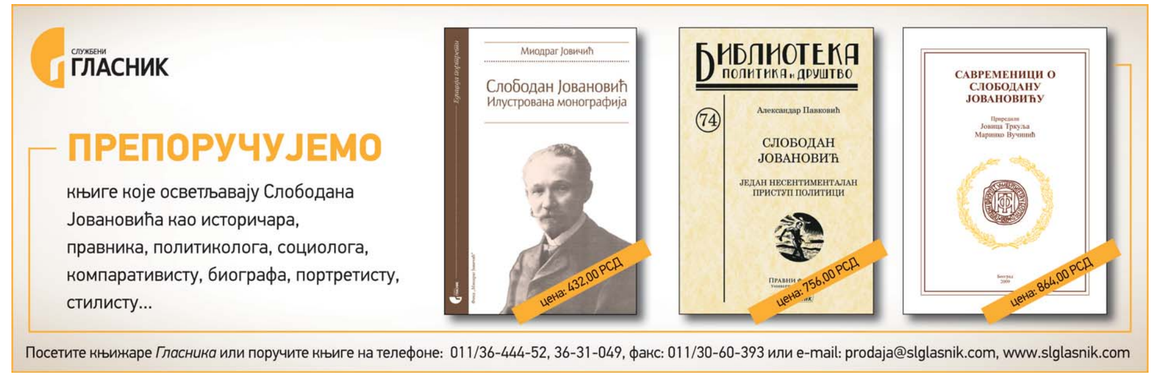

SA DRAŽOM *na optuženičkoj klupi*

Bio je hladnokrvan i smeškao se, ali u duši mora da mu je strašno

Kosta St. Pavlović, neka vrsta Jovanovićevog doživotnog šefa kabineta, u dnevniku „Razgovori sa Slobodanom Jovanovićem“ beleži:

„**Ponedeonik, 25. marta 1946.** Sinoć je Londonski radio ponovio saopštenje Beogradskog radija da je đeneral Mihailović još 13. marta pao u ruke jugoslovenskim vlastima i da će biti izveden pred sud kao ratni zločinac.

Jugoslovenski narodni odbor odmah se sastao i Jovanović je uputio telegram Generalnom sekretaru Organizacije ujedinjenih naroda Trigve Liju tražeći da se Mihailović izvede pred Međunarodnu anketnu komisiju.

Sreda, 27. marta 1946.

Pored telegrama upućenog juče Trigve Liju, danas je Jovanović, u ime Jugoslovenskog narodnog odbora, poslao pisma ministrima inostranih poslova svih država članica Organizacije ujedinjenih naroda.

Četvrtak, 4. aprila 1946.

Dok Američka vlada ima vrlo dobro držanje u pitanju Mihailovićevom, dotle se za Britansku to ne bi moglo da kaže. Juče je Ernest Bevin (Érnest Bevin) odgovorio na neka pitanja u Donjem domu i dao je veoma čudan odgovor. Priznao je, istina, da je Draža Mihailović učinio Saveznicima neosporno velike usluge, ali druge polovine 1941. Posle je prestao da se bori. Gledaću da nagovorim Jovanovića da Bevinu pošalje pismo i da mu objasni da su i mnogo docnije svi saveznički komandanti uputili Mihailoviću čestitke.

Petak, 5. aprila 1946.

Jovanović je mišljenja da je bolje da uputi pismo uredniku „Tajmsa“. Ako napiše Bevinu, niko za to neće saznati, a ako se objavi u „Tajmsu“, saznaće i Bevin i javno mnenje.

Utorak, 9. april 1946.

„Tajms“ je jutros objavio Jovanovićevo pismo kao odgovor na Bevinovu najavu u donjem domu.

Koraci koje je preduzimao da se suđenje u Beogradu predupredi registrovani su u dnevniku Koste St. Pavlovića iako u njemu, svakako, nije naznačena celokupna aktivnost koju su Jovanović i JNO razvijali „u odbranu đenerala Mihailovića“.

„**Ponedeonik, 15. jula 1946.** Radio Beograd objavio je presudu Mihailoviću i drugovima. Jovanović je osuđen na 20 godina. Odmah sam, čim sam za presudu saznao, otišao do Jovanovića. Bio je hladnokrvan i smeškao se, ali u duši mora da mu je strašno. Celog života raditi kao što je radio i biti od svoje sopstvene zemlje osuđen kao izdajnik!

Odmah sam mu predložio da Kralj valja da uputi telegrame na sve strane i da traži intervenciju da se spase Mihailovićev život. Sastavili smo telegrame i odneli ih da ih saopštimo Jugoslovenskom narodnom odboru, čija je sednica bila zakazana za 4. č. Usvojeni su tekstovi Kraljevih telegrama (engleskom) kralju Đorđu VI, predsedniku (SAD) Trumanu i Bidou, i Jovanovićevih Atliju, Bernsu i Bidou (ministri inostranih poslova Engleske, SAD i Francuske), kao i tekst deklaracije koju Kralj sutra treba da da štampi. Jovanović je već bio utvrdio s Kraljem da će me primiti danas u 5 č. da mu tekstove odnesem i predam. Kad sam se javio preko telefona, rečeno mi je da se Kralj nalazi na 120 milja od Londona i da tamo gde je nema telefon. Odjurio sam u njegovu kancelariju i tamo mi je to isto potvrdio Filip Hristić. Tek sam uspeo da ga pronađem posle večere. Odobrio je da se pošalju telegrami. Jovanovićevi su već bili otišli ranije.

Utorak, 16. jula 1946. Popodne sam video Kralja. Odobrio je tekst svoje izjave štampi. U 4 č. je bila konferencija štampe. Došlo je dosta novinara. Prvo je pročitana i razdeljena Kraljeva izjava, onda izjava Jugoslovenskog narodnog odbora. Novinari su postavljali pitanja, na koja je odgovarao Jovanović.“

U skupini političara koje je general Dušan Simović pred zoru 27. marta 1941. godine sazvao na konferisanje o sastavu pučističke vlade, nalazio se i Slobodan Jovanović (treći zdesna): Polaganje zakletve pred kraljem Petrom II

Iz penzije u politiku

U skupini političara koje je general Dušan Simović pred zoru 27. marta 1941. godine sazvao na konferisanje o sastavu pučističke vlade, nalazio se i Slobodan Jovanović. Od tada prisutnih u kabinetu ministra vojske i mornarice Jovanovića je razdvajalo to što, u stvari, nije bio „političar“ - jedini nije pripadao nijednoj političkoj stranci. Nije posedovao ni vojne prerogative.

Tada je Slobodan Jovanović imao sedamdeset i dve godine. Dugi je niz godina bio univerzitetski profesor; predsednik Srpske kraljevske akademije, a rektor Beogradskog univerziteta u dva maha; prethodne, 1940. godine, izašla mu je bila sedamnaesta knjiga „Sabranih dela“ koja su se kod Gece Kona počela štampati 1932. Jednom rečju, gotovo zaokružen opus, i život koji se približavao zalasku.

Kada je general Simović sastavio vladu oko 10 sati 27. marta, Jovanović je u njoj dobio mesto drugog potpredsednika Ministarskog saveta, iza Mačeka. Prvi put u životu kročio je u formalnu političku strukturu.

Kakva je bila Jovanovićeva uloga u prevratu?

Radoje L. Knežević tvrdi da je u Simovićevu vladu Jovanović ušao „bez oduševljenja i bez opiranja, po jednom dubokom osećanju dužnosti, tako tipičnom za njega“, te da „nije bio unapred upućen u tajnu o spremanju prevrata“. Mada je Knežević ličnost koja bi mogla dobro znati pojedinosti kakva je ova, jer je aktivni učesnik puča, ipak, po svemu sudeći, nema pravo kada govori o Jovanovićevoj neupućenosti u „tajnu prevrata“.

Jer, jedan od glavnih aktera puča, general Simović, govori drugačije. Istoričar Ferdo Čulinović (u studiji „27. mart“), iznoseći podatke iz ankete koju je sproveo među istaknutim učesnicima 27. marta - ankete u kojoj je i izjava samog generala Simovića - utvrđuje da je „prof. Slobodan Jovanović stajao u vezi s generalom Simovićem i s njim je pregovarao o mogućnosti izvršenja udara“.

Protivnik pakta sa Osovinom

Čulinović spominje da je, neposredno pred 27. mart, Jovanović zatražio i prijem kod kneza Pavla „da ga upozori na opasnosti kojima se on izlaže ako vlada potpiše ugovor o prihvatanju Trojnog pakta“. Potvrdu ove činjenice naći ćemo i u drugim izvorima (Memoari patrijarha Gavrila, sećanja nedićevskog publiciste dr Danila Gregorića itd.). Sam Jovanović u svojim ratnim i poratnim rukopisima ne govori o sopstvenoj pripremi za 27. mart, ali je Radoju L. Kneževiću dao sledeću zabelešku o razgovoru koji je sa knezom Pavlom vodio oko 20. marta:

„Ja sam baš pred potpisivanje Trojnog pakta bio kod kneza Pavla. On me nije zvao, nego sam se ja sam javio za audijenciju. To sam učinio na navaljivanje g. g. Grola i Vlajića (lideri Demokratske stranke) koji su nalazili da bi bilo dobro reći Knezu da je svet razdražen protiv Pakta kao što je bio razdražen i protiv Konkordata, i da se može desiti svašta, ako Vlada Pakt potpiše. Ja sam sve to rekao Knezu. Kako mi se čini, sasvim jasno. Knez mi je onda izložio situaciju otprilike onako kako je, sudeći po Antićevim zabeleškama, izlagao i članovima Vlade. U ranijim razgovorima koje sam imao s njime, on je naglašavao da u njegovom popuštanju Nemcima ima jedna granica koju neće nikada preći. Ovoga puta, naprotiv, naglašavao je samo to da rat valja po svaku cenu izbeći. Ja sam mu učinio dve napomene sasvim opšteg karaktera.

(1) Vrlo je opasno voditi istovremeno i spolja, i unutra, nepopularnu politiku: međutim, kod nas je sada povrh jedne unutrašnje politike koja nikada nije bila popularna, došla još i jedna krajnje nepopularna spoljašnja politika.

(2) Ako je Knez smatrao takvu spoljašnju politiku za neizbežnu, onda je trebalo pripremiti svet za nju, što ni u najmanjoj meri nije učinjeno.

Knez mi je rekao da pristupanje Paktu još nije svršena stvar, i da će on još o svemu razmisliti. Ja sam mu pri rastanku ponovo obratio pažnju na veliko razdraženje koje je obuzelo svet protiv Pakta.“

Međutim, njegovo ponašanje već one noći 27. marta kada ga je Simović pozvao u kabinet ministra vojske i mornarice, svedoči da je Jovanovićeva uloga ako ne u puču, a ono posle njega, bila zamišljena kao veoma „aktivna“. Na primer, kratak tekst kraljevog proglasa narodu koji će biti pročitan na Radio Beogradu od jednog vojnog lica glumljenim kraljevim glasom - izdiktirao je upravo Slobodan Jovanović „pomognut ovde-onde od prisutnih“.

U poslovima Simovićeve vlade, Jovanoviću je davano zapaženo mesto i to ne samo zbog činjenice da je u njoj bio „treći čovek“. Na svojoj trećoj sednici, 29. marta, Ministarski savet odredio je, tako „uži komitet“ za spoljne poslove u koji je ušao i Jovanović. Takođe je Jovanović, kažu, bio predviđen za novi krunski savet, kao i za hitne pregovore sa Musolinijem koji bi, računalo se u novoj vladi, ublažili posledice raskidanja pakta sa silama Osovine.

Da Jovanović nije ušao u dvadesetsedmomartovske zavereničke akcije slučajem, „bez oduševljenja i bez opiranja“ i na prijateljske sugestije tek „na licu mesta“ - kako to nastoji da predstavi Radoje L. Knežević ističući i svoj udeo u svemu tome - može se, možda, zaključivati na osnovi istraživanja Jovana Marjanovića (u knjizi „Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca“) o izvesnoj tajnoj organizaciji „Konspiracija“ kojoj je, po tome, od ranije pripadao i Slobodan Jovanović.

Marjanović se u svojoj rekonstrukciji oslonio na „pisano sećanje“ poručnika Staniše Kostića.

„Prema S. Kostiću, njegov raniji poznanik advokat Mladen Žujović govorio mu je jula 1938. „da postoji izvesna grupa ljudi koja nešto radi da spase čast naše zemlje“ i privukao ga na tajne sastanke ove grupe. Prvi kojem je prisustvovao Kostić održan je ubrzo u Žujovićevoj kući u Beogradu i tom prilikom navodno je obrazovana „Konspiracija“, neka vrsta tajne organizacije. „Kao glavni cilj postavlja se obaranje režima Pavla i Stojadinovića i postavljanje jednog demokratskog i antifašističkog poretka.“ Ovom sastanku treba da su prisustvovali: Slobodan Jovanović, poznati profesor i predsednik SKK, Danilo Danić, potpredsednik Kasacionog suda, Antonije Antić, oficir u penziji, kome je suđeno u Solunskom procesu, Velimir Vemić, oficir u penziji, takođe mu suđeno u Solunskom procesu, Momir Nikolić, advokat, Dragoslav Stranjaković, profesor univerziteta, Slobodan Drašković, docent, Živojin Balugdžić, ministar na strani i Dragiša Vasić, advokat i književnik. Sastankom je rukovodio Slobodan Jovanović, koji je i izložio i obrazložio „glavni cilj“ ove grupacije. Nekadašnji crnorukci Antić i Vemić dali su uputstva organizacione prirode za tajni rad, koji su usvojeni. Kao operativno rukovodstvo ove organizacije bio je navodno izabran Izvršni odbor, u koji su ušli: Dragiša Vasić, Mladen Žujović i Momir Nikolić.

Zavereničke ambicije

Prema dobijenim uputstvima, u vojsci su se imale stvarati tajne grupe od po pet ljudi. (Takva je bila i organizacija članstva udruženja Ujedinjenje ili smrt, što je bilo zapisano i u njegovom poslovniku u čl. 1). S. Kostić je počeo da radi na pridobijanju mladih oficira za ovaj tajni pokret. Prva petorka osnovana je u 1. protivavionskom puku u Beogradu (kapetani Mihailo S. Kostić, Staniša N. Kostić, Đorđe A. Srb, Sreten S. Šantić, i poručnik Vladimir M. Nikolić. S. Kostić precizno navodi adrese stanova u kojima se ova petorka sastajala.“

Slobodan Jovanović je, dakle, i pre svojih kontakata sa Simovićem i pre razgovora o dvadesetsedmomartovskom prevratu, imao - ako je verovati sećanju na koje Marjanović dosta polaže - i zavereničkih ambicija. Zavereničke pokret održavao je veze sa Britancima, i ne samo s njima. Marjanović navodi da je Britanski Forin ofis 17. aprila 1941. poslao telegrafsku poruku svome poslanstvu u Jugoslaviji (poslanstvo je već bilo u evakuaciji) da se „radi budućeg britanskog uticaja u Jugoslaviji“ učini sve što se može da iz Jugoslavije izađu neka lica - među kojima je i Slobodan Jovanović. Jovanović je, znači, dugo vremena klizio po samoj ivici koja deli „političku pripadnost“ od „građanske nezavisnosti“. Još dvadesetih godina kombinovali su sa njim kod sastavljanja vlada, ali je on uporno birao „sjajnu izolaciju“. Po mnogim svedočenjima bio je poslednji, ili među poslednjima, sa kojima se kralj Aleksandar konsultovao pred uvođenje diktature, 6. januara 1929. Bilo je Jovanoviću stalo da ne ostane uverenje kako je i on dao saglasnost na Aleksandrovu odluku; u „Politici“ je odmah i demantovao takve „glasine“, a kasnije je objašnjavao tu svoju posetu i ulogu koju je tada odigrao. Čini se doista da niti je pisao, niti redigovao Kraljev šestojanuarski Manifest.

Otvorenije, politikom se počeo baviti - ako uzmemo „politiku“ kao ljudsku praksu, a ne i kao iznošenje i zastupanje ideja kroz članke, studije, oglede, monografije, i sl. - tek sredinom tridesetih godina, pre svega inicijativom da se osnuje Srpski kulturni klub. Reklo bi se: u politiku je ulazio kad je završio, ili završavao, sve druge, važnije poslove. ■

Pokreti otpora u Drugom svetskom ratu: De Gol, Jovanović i Mihailović

De Golovo odlikovanje i divljenje

Istine radi, treba reći da Jovanovićev odnos prema vođi četničkog pokreta Draži Mihailoviću još od prvih godina rata nije lišen izvesne mitologizacije njegove ličnosti. Drugo je pitanje, međutim, da li je predsednik emigrantske vlade tada to činio više iz propagandnih razloga, da bi svom ministru vojnom podizao već ionako veliki rejting u očima saveznika, ili na osnovu stvarne ubeđenosti u njegov heroizam u borbi s okupatorom. Ali, šta god da je bilo u pitanju, jedno je, izgleda izvesno: takvo uzdizanje Mihailovića nalazilo je plodno tle na raznim stranama, a ostavljalo je, recimo, više nego snažan utisak na predstavnike De Golove „Slobodne Francuske“ (France Libre) i, dabome, na samog generala De Gola, vodu francuskog Pokreta otpora. Februara 1943. general De Gol izrazićе svoje divljenje prema Dragoljubu Mihailoviću odlikujući ga ratnim krstom, a Slobodan Jovanović, kao zastupnik ministra vojnog, zahvaliće se pismom koje je sadržavalo ne manje komplimenata. „Službene novine Kraljevine Jugoslavije“ u Londonu 21. marta 1943. registrovale su i jedno i drugo informacijom koja se ovde u plavom okviru objavljuje u celini.

Bilo je rasprostranjeno uverenje da je baš ovo odlikovanje koje je De Gol dao Draži Mihailoviću osnovni razlog hladnih odnosa između De Gola i Tita, sve do 1968, kada De Gol i Titu izriče pohvale nakon što je dobio Titovu ličnu poruku kako je on, Tito, spreman da se odupre Sovjetima ukoliko bi posle Čehoslovačke intervenisali i u Jugoslaviji.

ODLIKOVANJE FRANCUSKIM RATNIM KRSTOM ĐENERAL DE GOL - MIHAILOVIĆU

Legendarnom junaku i simbolu patriotizma

„Đeneral de Gaulle, vrhovni komandant svih oružanih snaga Boračke Francuske i pretsednik francuskog Nacionalnog komiteta u jednoj pohvalnoj naredbi svim snagama Boračke Francuske na suvu, na moru i u vazduhu, istakao je Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva armijskog đenerala Dragoljuba Mihailovića za primer i ugled svima borcima koji se bore za slobodu svog naroda i vaskrs svoje otadžbine. Ta naredba glasi:

POHVALNA NAREDBA
za sve snage Boračke Francuske
Đeneral de Gaulle
Vrhovni Komandant Boračke Francuske,
pretsednik Nacionalnog Komiteta
Pohvaljuje naredbom za sve snage Boračke Francuske
ARMISKOG ĐENERALA DRAGOLJUBA MIHAILOVIĆA
iz sledećih razloga.

Legendarni junak, simbol najčistijeg patriotizma i najviših jugoslovenskih vojničkih vrlina, ovaj đeneral nikada nije prestao da se bori na tlu svoje okupirane otadžbine. Zahvaljujući pomoći koju mu pružaju jugoslovenski rodoljubi, neprekidno se bori protiv okupatorske vojske, pripremajući na ovaj način poslednji juriš koji će odvesti oslobođenju njegove otadžbine, rame uz rame sa onima koji nikad nisu priznali da se jedna velika zemlja može da potčini brutalnom osvajaču.

Ova pohvalna naredba povlači odlikovanje Ratni Krst sa palmovom grančicom.
Napisana u Londonu 2. februara 1943.
Charles de Gaulle s.r.

U danima kada se u Jugoslaviji, pored masovnih pokolja, vodi krvava borba na život i smrt za oslobođenje našeg naroda od strane besmrtnih boraca pod komandom Ministra vojske armiskog đenerala Dragoljuba Mihailovića - ovo priznanje od strane jednog francuskog đenerala, koji kao i Draža nikada nije prestao da se bori protiv Nemaca, veoma je drago ne samo našoj vojsci nego i celom našem narodu. Borci đenerala Mihailovića zajedno sa svojim Načelnikom štaba Vrhovne komande imaju sve razloge da budu ponosni na ovo visoko priznanje od strane francuske vojske koja se bori za oslobođenje Francuske.

Odgovor Slobodana Jovanovića đeneralu De Golu

Pretsednik Kraljevske vlade i zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, g. Slobodan Jovanović, uputio je sledeću pismenu zahvalnost đeneralu de Gaulle-u:

Gospodine đenerale,

Čast mi je da vam potvrdim prijem vašeg pisma od 2. februara kojima ste izvoleli da mi saopštite da ste u naredbi za Slobodne Francuske Snage pohvalili armiskog đenerala D. M. Mihailovića, jugoslovenskog Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva.

Neću propustiti a da ne saopštim đeneralu Mihailoviću odlikovanje koje su mu ukazali njegova braća po oružju iz Boračke Francuske. Međutim, siguran sam da sam tumač njihovih osećanja kad vam kažem da ništa ne može više učiniti zadovoljstvo jednom Srbinu nego da dobije pohvalnu naredbu vojske, koja je uvek bila prva na svetu, i vojskovođe, koji, i on kao đeneral Mihailović, nije nikada hteo priznati poraz sem kao privremen i za koga jedna izgubljena bitka nije mogla nikada značiti izgubljen rat.

Francuska i Jugoslavija izgubile su jednu bitku, ali su dobile druge i na putu su da dobiju rat, jer imaju vojskovođe takve kao što ste vi, gospodine đenerale, i kao što je đeneral Mihailović.

Šta je to Srpski klub? - pitao sam naglo - kaže Dragoljub Jovanović. - Mene je uvek ženiralo da Vas pitam, ali je sada došlo vreme. Pretpostavljao sam da su Vas na to naveli beogradski Srbi iz Bosne i Hercegovine

Srpski Volter

Dr Dragoljub Jovanović, vođa levih zemljoradnika, u svojim memoarima opisuje jedan svoj razgovor sa Slobodanom Jovanovićem („našim Volterom“ - kako ga zove) upravo o Srpskom kulturnom klubu i „Srpskom glasu“. To je redak trag o izvesnim ličnim gledanjima Slobodana Jovanovića na institucije kojima se toliko bio posvetio.

„Šta je to Srpski klub? - pitao sam naglo - kaže Dragoljub Jovanović. - Mene je uvek ženiralo da Vas pitam, ali je sada došlo vreme. Pretpostavljao sam da su Vas na to naveli beogradski Srbi iz Bosne i Hercegovine koji hoće da nešto rade, makar da se zabave.“

„Ne, to je moja ideja - odgovorio je Slobodan Jovanović. - Pre nekoliko godina, bio sam u Dalmaciji i prolazio kroz Bosnu. Video sam da su naši Srbi dosta zbunjeni i da im kulturne ustanove propadaju. Dok su bili pod Austro-Ugarskom, brinuli su se sami o sebi i imali jaku privatnu inicijativu. Posle rata, mislili su da je tu država, kojoj treba sve prepustiti. U stvari, država nije bila srpska, niti je preuzela poslove Prosvjete, Matice srpske i drugih kulturnih društava. Ja sam mislio da taj rad treba obnoviti.“

- I niste ga obnovili. Stvar se izvrgla u nešto drugo. Trebalo je da bude centar za proučavanje i za koordinaciju, a iz toga je izašao „Srpski glas“. Najpre su vaši ljudi išli da prave filijale Kluba po unutrašnjosti, a sada govore o srpskoj stranci.

„Ovako je bilo - pristao je da govori ‘naš Volter’. - Mi smo počeli sa proučavanjem. Održano je nekoliko predavanja. U unutrašnjost su predavači išli samo po pozivu. Zvali su ih skoro po pravilu levičari. To je bilo ono vreme kad je pala Čehoslovačka i kad su levičari bili patrioti. Mi smo odista pokrivali te omladince, mi i vojska. Danas nas ti isti napadaju da smo reakcionari i srpski šovinisti.“

- To je zbog Ćorovića - primetio sam ja, piše Dragoljub Jovanović. Inače se oko vas kupe mnogi koji su pod šestim januarom bili Jugoslovenši, a sad se u njima probudili ojađeni Srbi.

Odgovorio je: „Ćorovića ne mare zbog njegovog rada kao rektora. A ne vidim ko bi u Klubu bio šestojanuarac. Imate republikance, samog Dragišu Vasića, Voju Vujanca, braću Žujovića, a Stranjaković je levičar“.

- Oni pišu drukčijim stilom nego Balkan, ali iznose iste stvari: love pogreške Hrvata i izazivaju psihozu građanskog rata. To ne može imati uspeha na selu, ni među malim svetom u unutrašnjosti. Neki dan smo bili u Raškoj, pa će jedan Englez koji je došao na moj izbor, pitati kako je tu primljen **Srpski glas**. Napravili smo anketu. Nijedan od seljaka nije bio čuo za taj list. Jedan sudijski pripadnik je rekao da ga besplatno dobija njegov otac, koji je u ratu bio komandant Dragiši Vasiću. Jedan seoski učitelj je znao da ga prima njegov sveštenik, ljotićevac. Inače, u varošici, niko.

„Ne mogu napraviti srpsku stranku“, rekao je Slobodan, „ali ne možete ni Vi čisto seljačku. Nije dovoljna samo jedna ideja. Oni imaju samo nacionalnu, Vi samo socijalnu. Vi biste morali više naglasiti nacionalni momenat. Uspeli su samo pokreti koji su stvorili amalgam od više ideja. Hitler je napravio takav amalgam. I Maček. Mali potoci moraju da se sliju da bi postala reka. Eto, pravite vi srpsku seljačku stranku. To može imati uspeha.“

Dr Dragoljub Jovanović navodi da je Slobodanu Jovanoviću u lice rekao: „Moji drugovi i ja Vam ‘Srpski glas’ ne opraštamo“.

Bilo je to jedno karakteristično negativno gledanje koje se formiralo i u krugovima nekih građanskih političara i delu građanske javnosti prema akciji Slobodana Jovanovića. ■

Naučnik pod sumnjom: Slobodan Jovanović 1917. na Krfu

Bliskost sa Apisom

Slobodan Jovanović i Solunski proces 1917. godine

Piše **Ljubinka Trgovčević**

Kao šef Ratnog presbiroa, Slobodan Jovanović je sve do februara 1917.godine bio uz Vrhovnu komandu srpske vojske, po povlačenju iz Srbije na Krfu, pa u Solunu. Njegov povratak na Krf početkom 1917. godine, iako formalno obrazložen potrebom za njegovom stručnom pomoću, bio je u stvari internacija. Naime, tada je bio u jeku proces oficirima članovima tajne organizacije „Crna ruka“, a Jovanovićeva bliskost sa vodećim ličnostima ove grupe, posebno sa pukovnikom Dragutinom Dimitrijevićem Apisom, učinila ga je sumnjivim.

Bilo je više razloga za pozornost srpskih političkih činilaca prema Jovanoviću. Pripadao je nezadovoljnicima koji su početkom 1916. godine, nakon poraza srpske vojske i povlačenja kroz Albaniju, smatrali da je srpska vlada odgovorna za poraz. Sklon pričanju i zainteresovan da od drugih što više čuje, u razgovorima nije krio nezadovoljstvo tadašnjim političkim okolnostima, a vesti o tome su dopirale i do onih kojima su njegove kritike bile upućene.

Po svoj prilici Jovanović se nije zadržao samo na verbalnim opaskama. Postoje svedočenja da se u više mahova među grupama nezadovoljnih oficira i političara, i na Krfu i u Francuskoj, razmišljalo o zbacivanju predsednika vlade, pa čak i samog regenta Aleksandra. Teško je reći koliko se daleko otišlo u pravljenju konkretnih planova a koliko je to kasnije, iz političkih razloga, preuveličano, ali je poznato da se u nekim od predloga vlade koja bi zamenila Pašićevu pominjano i njegovo ime. Sigurno je Jovanović razmišljao da priđe onima koji bi nasledili tada nepopularnog predsednika vlade, a verovatno je i prihvatio neke predloge, jer je kasnije sam pisao da ga je Apis „živo odvraćao od ulaska u Mišićevu Vladu“, navodeći argumente da bi ta vlada obezbedila lični režim Aleksandra Karađorđevića. U delu materijala korišćenom u Solunskom procesu beleži se da je sa Svetolikom Jakšićem napisao statut za predviđenu vladu „Narodnog saveta“ i da je bio jedan od njenih glavnih organizatora. U onim vestima gde se navodilo da bi Pašića trebalo da nasledi vojvoda Živojin Mišić, Slobodan Jovanović se predviđao za ministra pravde ili prosvete. Čak su se u pripremama Solunskog suđenja pojavile vesti da su „prevratnici imali nameru da uklone dinastiju, vladu i crkvene velikodostojnike, pa da sa pukovima, kojima su njihovi ljudi komandovali, priđu neprijatelju s vladom koju bi obrazovao Slobodan Jovanović“, da bi tako „u okviru Austrije postigli ujedinjenje“.

Iako je ova poslednja kombinacija najmanje utemeljena i verovatno je nastala iz potreba političkog diskreditovanja protivnika, zajedno sa prethodnim potvrđuje da je Slobodan Jovanović bio poznat kao protivnik tadašnje Pašićeve vlade, i kao takav se često pominjao u razmatranju eventualnih novih članova kabineta. I francuski vojni izvori su ga navodili među nekoliko visokih ličnosti saglasnih da se svrgne Pašić. Za tadašnje političare na vlasti, on je bio među glavnim „civilnim licima u zaveri“, te je uz sebe uglavnom imao ponekog policijskog doušnika, koji su izveštavali o njegovim sastancima s „crnorukcima“.

Sva ova saznanja, a posebno druženje sa Apisom, uticali su da se otvori „prethodna istraga“ o njegovoj saradnji sa organizacijom „Crna ruka“. Vodio ju je ministar unutrašnjih dela Ljubomir Jovanović. Izgleda da se istraga već približila Slobodanu Jovanoviću, kada je on „hitno“ iz Soluna otišao na Krf, sam to u šali komentarišući da „možda Vlada sumnja da on ima veze sa Crnom rukom“. Ministar Jovanović nije odustajao i naveo je jednog svedoka koji je tvrdio „da svi imaju obaveštenja sa više strana da g. Jovanović zna mnoge stvari iz rada prevratne organizacije, s kojom je, vidi se, imao veza, i povodom istrage čini poverljiva saopštenja pojedinim licima, to ako g. Predsednik [Pašić] nemadne ništa protiv pozovite ga da na protokolu kaže sve ono što zna po aferi prevratnih oficira“.

Time je i Slobodan Jovanović postao jedna od ličnosti koja se umešala u sukob koji je tokom 1916. i početkom 1917. godine buktao između regenta Aleksandra, Nikole Pašića i pukovnika Dragutina Dimitrijevića-Apisa, u čijoj završnoj fazi su se prva dvojica udružili protiv trećeg. U njemu je Slobodan Jovanović ostao naklonjeniji poslednjem i tada najslabijem - Apisu. Njihovo prijateljstvo nije bilo dugo jer su se njih dvojica upoznala tek u avgustu 1914, kada se Jovanović javio na vojnu dužnost, i zajednički su radili samo do marta 1915. kada je Apis napustio Kragujevac. Ponovo će se naći na Krfu početkom 1916. godine. I u Kragujevcu, kao i na Krfu, mnoge večeri su proveli zajedno, kojim prilikama je izrečeno mnogo kritičnih reči o vladi i regentu.

Ali sve to vreme Jovanović se susretao i sa regentom Aleksandrom. On je bio monarhista i legalista, i nema tragova otvorenih suprotstavljanja članovima porodice Karađorđević. Za tadašnju krizu više je krivio vladu nego vojsku i njenog vrhovnog komandanta. Sa regentom ga je vezivala i obostrano nezadovoljstvo Pašićem, i u više razgovora koje su imali na Krfu, Jovanović je savetovao regenta o načinu kako da se oslobodi dugotrajnog i harizmatskog predsednika vlade. Tako je pre zajedničke, regentove i Pašićeve, posete savezničkim prestonicama u proleće 1916, predlagao da predsednik vlade ne ide, jer će se posle toga „teže zbaciti“. A pominjao se i kao pisac „kratkog ustava“ kojim bi se osigurala Aleksandrova lična vlast, i samim tim umanjio značaj svih političkih činilaca.

Slobodan Jovanović nije voleo Pašića. Iako je u kasnijim godinama svoj stav prema njemu umerio, tokom rata ga je smatrao odgovornim za napuštanje teritorije Srbije, te što nije prihvatio predlog Vrhovne komande za preventivni napad na Bugarsku, optuživao ga je da se previše oslanjao na Rusiju i sl. Svoju kritičnost je javno pokazivao, tako da je početkom 1916. godine do Londona stigla vest da „Guta [D. Protić] i Slobodan podgovaraju oficire da ubiju Pašića“. I prvi razgovor Jovanovića sa regentom na Krfu 1916. godine, po ličnom svedočenju, imao je samo jednu temu - kako ukloniti Pašića. Iako mu je Aleksandar „bez uvijanja“ saopštio svoju želju da se oslobodi predsednika vlade, Jovanović mu je pravničkom logikom ukazao da je za to kasno jer se, u međuvremenu, smenom u Vrhovnoj komandi, krivica za poraz prebacila na vojsku. Svoju kritičnost je preneo i Bogumilu Vošnjaku u leto 1917. godine, tvrdnjom da je vlast u Srbiji sistem „bosova“, a da je Pašić u toj monarhiji „super-bos“.

Dok je Jovanović krivicu za situaciju u kojoj se Srbija našla krajem 1915. godine prebacivao samo na predsednika vlade, regent Aleksandar je i u Pašiću i u Apisu video neprijatelje, i početkom krize nije znao s kojim da prvo otpočne obračun. Jovanović nije uspeo da ga ubedi da je predsednik vlade zbog opšte nepopularnosti prvi na redu, pa je onda pokušavao da bude u neku ruku pomiritelj između osumnjičenih oficira i vrhovnog komandanta. Ali njegova otvorena kritičnost prema Pašiću i zadržan povremeni kontakt sa Apisom učinili su da ga ni predsednik vlade ni regent nisu prihvatali. Obojica su zadržali rezerve jer su ga smatrali čovekom njihovog zajedničkog političkog protivnika i osećali su da se ne mogu pouzdati u njega.

Ipak, kada se pripremao proces Apisu i uhapšenim oficirima, Pašić je pokazao da nije zlopamtilo. Pozvao je ponovo Jovanovića na Krf i dao mu zadatak da prikuplja materijal o zločinima Bugara u Srbiji. Ovaj Pašićev potez izazvao je veliko iznenađenje. Očigledno da na Krfu nije bio baš preko potreban. Jovan Žujović je pitao da li je Jovanović uhapšen kao terorista, dok je sam Slobodan Jovanović pisao Jovanu Cvijiću: „Zašto mene drže ovde, ja ne znam - ali fakt je, da Pašić ne želi više da se rastaje od mene“.

Ostaje za ispitivanje pretpostavka da ga je povlačenjem na Krf i pod njegovu nadležnost, Pašić sklonio od dometa islednika u Solunskom procesu. Iako je to bila neka vrsta internacije, ona je formalno bila pokrivena već ranije donetom odlukom o njegovom angažovanju na stručnim poslovima i za samog Jovanovića je značila bezbednost. Jer on je bio jedan od nekoliko civila čije se ime pominjalo u oficirskoj zaveri, o čemu su svedočili i strani izveštaji. Britanci su bili obavešteni da su među osumnjičenim i dva civila - dr Boško Čolak Antić, raniji srpski poslanik u Sofiji i Slobodan Jovanović, bivši rektor Univerziteta, i da su „obojica internirani na Krf“. Sklanjanjem na Krf i izvan vidokruga vojnih vlasti, a sa Pašićem kao neposredno nadređenim, Jovanović je, po svoj prilici, izbegao svedočenje u procesu koji se tada odvijao, iako je njegovo saslušanje izričito tražio ministar Ljubomir Jovanović. Ova pretpostavka se može potkrepiti i činjenicom da na Krfu nije imao previše posla. Tokom 1917. je tamo napisao eseje o Ljubomiru Nediću i Stojanu Novakoviću, i skoro cele 1918. godine se bavio zadacima po svom izboru. Da tamo nije bio preko potreban, potvrđuje i Pašićevo privatno obaveštanje da je za Jovanovića „našao sobu za rad“ jer u Solunu „nije za njega“. I kada mu je 1918. godine Pašić obećao da će mu produžavati odsustvo, on je to i činio.

Potvrda ovome je i Pašićevo ponašanje u drugim sličnim slučajevima. On je znao šta ljudi o njemu misle, ali je i umeo da kritike previdi i prećuti i čak da svoje ogorčene protivnike angažuje u trenutku kada ga oni nisu mogli da odbiju, odnosno onda kada im je poveravao zadatke od opšteg i nacionalnog značaja. On je cenio i rado tražio pomoć od svojih umnih savremenika i bio je energičan zagovornik potrebe da Srbija mora da sačuva svoju inteligenciju. Tako je postupio i u slučaju Jovana Cvijića, koji je kao i Slobodan Jovanović, čitavu 1916. godine grdio Pašića, da bi, kada su u pitanju bili interesi Srbije, pri kraju rata ponovo postao dobar Pašićev saradnik.

Ponovni dolazak Slobodana Jovanovića na Krf početkom 1917. godine, sada u drugim okolnostima, izgleda da nije bio sasvim prijatan za njega. Dok su ga u proleće 1916. godine, po svedočenju Branka Lazarevića, svi vojnici znali i pozdravljali, ovoga puta se „neki njegovi poznanici razbežaše kad ga ugledaše“. Smestio se u hotel „Anglter“, gde je i stanovao i radio i, kako je zabeležio Pavle Popović, sređivao „materijal za pravničku motivaciju povreda međunarodnog prava“. Iako i sam među sumnjivim, ali, po svoj prilici, među retkim koji nisu bili saslušavani jer o tome nema nikakvih tragova, on i dalje nije krio svoje protivljenje suđenju oficirima u Solunu. To je bio dodatni razlog da ministar Ljuba Jovanović krajem marta 1917. godine traži njegovo saslušanje: „Neka pokaže koja su to lica iz radikalne i samostalne stranke koja je trebalo poapsiti po čemu sudi da je istraga protivu prevratnih oficira udešena“. Naime, Jovanović nije odustajao od uverenja da je proces oficirima pravno sumljiv i politički štetan. Ali on nije imao moći da ga spreči. Boško Čolak Antić, koji je istovremeno bio na Krfu, pokušao je da savetuje kralja da sasluša Slobodana Jovanovića, „da mu on stvari pre suđenja izloži radi kojih ne treba proces“, ali je bio odbijen.

Posle skoro godinu dana provedenih na ovom jonskom ostrvu, koje je on lično doživeo kao dekor iz Šekspirovih komedija, najzad je uspeo početkom 1918. godine da dobije odsustvo i otputuje u Francusku. ■

Autorka je redovni profesor FPN u Beogradu

ЈЕДИНИ ПРАВНИК
КОЈИ ЗНА СВЕ!
www.e-glasnik.rs
ПОРТАЛ
СЛУЖБЕНИХ ГЛАСИЛА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
И БАЗА ПРОПИСА
СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЗА 2012.
Службени гласник Републике Србије ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК ЗА 2012.
Службени гласник Републике Србије МЕЂУНАРОДНИ УГОВОРИ ЗА 2012.
РЕГИСТАР И ТЕКСТОВИ ВАЖЕЋИХ ПРОПИСА И ОПШТИХ АКАТА
АРХИВА СЛУЖБЕНИХ ГЛАСИЛА
Службени гласник РС од 1945. до 2011.
Службени гласник РС – Просветни гласник од 1990. до 2011.
Ратификовани међународни уговори од 1945. до 2011.
Службени лист од 1945. до 2006.
СЛУЖБЕНИ Е-ГЛАСНИК
ПРОМОТИВНЕ ЦЕНЕ ПОРТАЛА СЛУЖБЕНИХ ГЛАСИЛА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И БАЗА ПРОПИСА ЗА 2012. ГОДИНУ
• Попуст 25% за уплату до 31. децембра 2011. – цена годишње приступне шифре – 55.500,00 РСД
• Додатни попуст 10% за више од пет претплатних шифара!
• Поклон свим претплатницима – годишња претплата на часописе: ЗИП, ПРАВО И ДРУШТВО и ИЗАЗОВИ ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА
КОРИСНИЧКИ СЕРВИС
011 30 60 300, e-mail: servis@slglasnik.com
СЛУЖБА ПРЕТПЛАТЕ
011 30 60 588, 30 60 359, e-mail: pretplata@slglasnik.com

Miloševićeva zabrana da se (1985) u *Prosveti* publikuju izabrana dela Slobodana Jovanovića poslednja je velika kulturna afera u SFR Jugoslaviji

Celodnevni sastanak partijskog vrha Srbije: Špiro Galović

Bilo bi komično da se Jovanović ne objavi

Na sednici „radnog dela“ Predsedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije Informacija o izdavanju izabranih dela Slobodana Jovanovića u *Prosveti*, koju je pripremio sektor Špire Galovića, odbačena je kao „nezadovoljavajuća“. Sastanak od 18. februara 1985. trajao je čitav dan. Celo srpsko partijsko rukovodstvo dalo je podršku osudama i zabrani koju je izrekao Gradski komitet Slobodana Miloševića - izuzev Špire Galovića i Jovana Deretića, članova Predsedništva, i Petra Živadinovića i Radivoja Cvetićanina, izvršnih sekretara (Mila Korugić, izvršni sekretar, takođe je imala simpatije za osuđeni pokušaj, kao i Momčilo Baljak, član Predsedništva). Naloženo je da se sačini nova Informacija na temelju stavova iz diskusije sa toga sastanka. Ideološki sektor CK odbio je da je uradi - uradili su je drugi.

Braneći projekat izdavanja dela Slobodana Jovanovića, Špiro Galović je, prema stenogramu sednice, između ostalog, rekao:

„U našoj javnosti se dugo oklevalo da se nesuzdržano prikaže političko nazadnjaštvo Slobodana Jovanovića pred Drugi svetski rat i u ratu. Stoga sam na više sastanaka isticao vrednost feljtona o srpskoj književnoj desnici koji su pre neku godinu napravili i u *Politici*.

Što se tiče izdavanja dela Slobodana Jovanovića nikada nisam stajao na stanovištu da se njegova ili bilo čija knjiga ne može objaviti.

Smatram da izdavač treba da osvetli ideje i političke nazore pisca.

Smatram da demokratsko javno mnjenje treba da se suprotstavi svakom uzdizanju autora, koje bi izokolo, pa možda i direktno, podržavalo njegova politička stanovišta, posebno pred rat, tokom rata i posle njega.

Smatram napokon da se mi u ovakvim stvarima krećemo između dve krajnosti - objavljivanja bez ikakve kritičnosti i sprečavanja da se išta objavi.

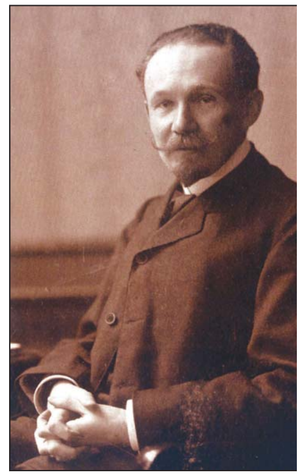

Autor nezaobilaznih studija o istoriji srpske države 19. veka: Slobodan Jovanović

Koliko je neobjavljivanje u ovom slučaju komično dobro pokazuje okolnost da mnogi Jovanovićevi spisi pripadaju već vrlo udaljenim periodima. On je pisao i pre nastanka Jugoslavije, i pre balkanskih ratova, i pre prevrata od 1903. Pisao je i krajem 19. veka, a mi se nalazimo na pragu dvadeset prvog.

Uostalom, jedna knjiga Jovanovićevih spisa objavljena je ovde 1962. godine. Tadašnji ideolozi SK nisu to sprečavali, jer su verovatno znali da razlikuju Slobodana Jovanovića kao političku ličnost - konzervativca i reakcionara, što je on nesumnjivo bio u drugoj polovini svog dugog veka - i Slobodana Jovanovića kao pisca, pravnog teoretičara, autora nezaobilaznih studija o istoriji srpske države 19. veka.“ ■

SLOBODAN JOVANOVIĆ - povodom prenosa posmrtnih ostataka iz Londona u Beograd ● specijalni dodatak Danasa

Uredio Radivoj Cvetićanin, grafičko oblikovanje Zoran Spahić. Naslovna strana: *Slobodan Jovanović*, slika Uroša Predića.

Slobodan i Crnjanski

Pišu
Radivoj Cvetićanin
Sava Dautović

Društvo izgnanih pisaca

Pored toga što je aktivan u političkom životu emigracije, Slobodan Jovanović se, uprkos poodmaklim godinama, angažovao i na nekim drugim područjima emigrantskog rada. Davao je podsticaja - negde više, negde manje - naporima da se proširi spektar delovanja emigracije koja je u neposredno poratnom razdoblju brojala oko petnaest hiljada ljudi različitog socijalnog, obrazovnog i političkog profila. Tako su, pored krnjeg Jugoslovenskog narodnog odbora, stvarane i druge ustanove emigrantskog života: pokrenut je petnaestodnevnik „Oslobođenje" (koji se 1949. ugasio), januara 1948. u Parizu je počeo izlaziti mesečnik „Naša reč" (koji će nakon deset godina preći u London i održati se do devedesetih godina prošlog veka), kratko vreme izlazili su „Ravnogorski borci" i „Glas Ravne Gore", najzad, 1950. pokrenuto je glasilo JNO „Poruka" koja će izlaziti narednih devet godina. Određene funkcije, osim svojih poslova, imala je i Srpska pravoslavna crkva.

Međutim, posebno valja spomenuti Udruženje srpskih pisaca i umetnika u inostranstvu koje je stvoreno neposrednom inicijativom Slobodana Jovanovića, i koje se održalo i nakon njegove smrti. Prema svedočenju Koste St. Pavlovića, o osnivanju Udruženja Slobodan Jovanović počeo je razmišljati posle predloga uticajnih ličnosti poljske emigracije koja je već imala sličnu ustanovu. Izgledalo je, u početku, da je skeptičan prema mogućnostima da se nešto slično kao u Poljaka organizuje i na srpskoj strani, ali je, ipak, 15. marta 1951. uputio četrdeset i četiri pisma potencijalnim osnivačima i članovima. Pisao im je:

„Kako se u Londonu raspravlja pitanje obrazovanja Udruženja književnika i pisaca zemalja Istočne i Srednje Evrope, a kako ne postoji Udruženje srpskih pisaca i književnika, to ovim uzimam inicijativu za obrazovanje takvog Udruženja i obraćam se i Vama, unapred uveren da ćete pristati da sa mnom budete jedan od njegovih osnivača.

Dolaze u obzir samo Srbi, jer bi se Udruženje, kao što je već rečeno, zvalo Udruženje srpskih pisaca i književnika u izgnanstvu po istom principu po kome su pre rata u Jugoslaviji postojala tri PEN kluba, tri Univerziteta i tri akademije.

Ako pristajete da mi pomognete u ovom poslu, molio bih Vas da ispunite i potpišete priloženi formular i da ga što pre vratite. Čim budem primio sve odgovore, sazvaću Osnivačku skupštinu."

Od Slobodana Jovanovića bili su pozvani sledeći pisci na saradnju: Aleksandar AVAKUMOVIĆ, Ivan AVAKUMOVIĆ, Božidar VLAJIĆ, Milan GAVRILOVIĆ, Stevan ŽIVADINOVIĆ, Mladen ŽUJOVIĆ, episkop IRINEJ, Lena JOVIČIĆ, Evgenije JURIŠIĆ, Pavle KAROVIĆ, Radoje KNEŽEVIĆ, Mirko KOSTIĆ, Milan MARKOVIĆ, Kajica MILANOV, Dimitrije MITRINOVIĆ, Stanoje NEDELJKOVIĆ, episkop NIKOLAJ, Kosta PAVLOVIĆ, Živojin PERIĆ, Vlastimir PETKOVIĆ, Milan PETROVIĆ, Svetislav-Sveta PETROVIĆ, Danilo DANIĆ, Slobodan DRAŠKOVIĆ, Jovan ĐONOVIĆ, Đorđe ĐURIĆ, Jovo PLAMENAC, Đura POPOVIĆ, Adam PRIBIČEVIĆ, Božidar PURIĆ, Miodrag PURKOVIĆ, Milorad RADOVANOVIĆ, Miloš SEKULIĆ, Miodrag STAJIĆ, Vladislav STAKIĆ, Branislav STRANJAKOVIĆ, Anka SUBOTIĆ, Ivan SUBOTIĆ, Živko TOPALOVIĆ, Desimir TOŠIĆ, Stevan ĆIRKOVIĆ, Konstantin FOTIĆ, Miloš CRNJANSKI i Ilija ŠUMENKOVIĆ.

Odgovori su stizali do novembra 1951. Nisu uopšte odgovorili Slobodan Drašković, Đorđe Đurić i Ivan Subotić. Odbili su da se priključe Evgenije Jurišić, Adam Pribičević i Živko Topalović - ovaj poslednji pod izgovorom da je „u načelu protiv osnivanja ma kakvog plemenskog srpskog udruženja".

Jovanović je Osnivačku skupštinu sazvao za 3. juni 1951. Usvojeno je da se Udruženje zove - Udruženje srpskih pisaca u izgnanstvu, i tek dosta godina kasnije to ime će biti prošireno tako da obuhvata i druge umetnike. Počasni predsednik je Jovanović, a predsednik Miloš Crnjanski. Crnjanskog je predložio Jovanović kao „već poznatog i priznatog književnika".

Desilo se, tako, da se u tuđini, na čelu jednog skupa izbeglih ljudi nađu dvojica koja su među najvećim imenima srpske kulture i književnosti i srpskog književnog stila. Nema sumnje da je njihov autoritet presudno uticao na ugled Udruženja među emigracijom, jugoslovenskom i drugom. Tome su, na svoj način, sigurno doprinosili i tada izabrani potpredsednik Udruženja Miodrag Stajić, sekretar Miodrag Purković i član Uprave Kosta St. Pavlović.

Međutim, u vezi sa Crnjanskovim predsednikovanjem izbile su vrlo brzo prve komplikacije. Pismom od 9. decembra 1951. Crnjanski obaveštava Stajića da „ne može dalje da igra ulogu predsednika" te ga moli da on do daljeg preuzme vođenje svih poslova. Aktivnosti Udruženja - posebno predavanja, koja su bila vrlo lepo posećena - krenule su bile upravo zadovoljavajućim tokom, barem prema sudu njegovih članova. U „predsedničku" krizu, bio je, razume se, involviran i Jovanović. Kako i koliko, saznaćemo dobrim delom iz prepiske koju je tada imao sa Crnjanskim.

„Dragi gospodine Crnjanski", piše iz londonskog Tjudor hotela, 4. juna 1952, Slobodan Jovanović, „juče je dolazio Purić koji zamera DSP (Društvu srpskih pisaca) uglavnom za dve stvari: 1) Jukićevo predavanje, i 2) Komemoracija 1. decembra, u kojoj vidi pokušaj da se DSP upotrebi za političke ciljeve JNO-a (Jugoslovenskog nacionalnog odbora). Kaže da ste mu rekli da je sve to bilo po mojoj volji. Vi mi kao 'starcu', i usto ličnom prijatelju niste mogli izaći iz hatara.

Ja sam odgovorio da za Jukićevo predavanje ne primam odgovornost, jer sam doznao za nj tek kad sam dobio pozivnicu. Za Komemoraciju 1. decembra primam odgovornost ali upola. Ideja o komemoraciji nije potekla od mene, nego sam je samo prihvatio, kad je DSP našlo da je nezgodno imati sastanak 30. novembra, a tom prilikom ne reći ništa o 1. decembru (ovu mahinaciju nisam rekao Puriću, jer sam je tek naknadno čuo od K. Pavlovića).

Naknadno pisao sam Puriću posle razgovora sa K.P., da je u DSP bilo do sada samo jedno političko predavanje - i to Sekulićevo, ali da za to predavanje uprava nije kriva, jer je S. prijavio jedno a predavao drugo. Pomenuo sam da su od protivnika JNO-a bili pozvani da drže predavanje Sekulić, Vlajić i Milanović - a ako poslednja dvojica jednako odlažu, to nije krivica uprave. Najzad podsetio sam ga i na Vašu javnu ogradu od JNO-a, za koju su neki članovi toga odbora našli da je po tonu bila nezgodna.

Ja nalazim sa svom potrebnom filozofskom mirnoćom, da ja u celoj stvari igram ulogu onog ortaka iz jednog Dikensovog romana, koga su držali kao člana firme stoga da bi imali na koga da svale odgovornost. Primam najzad i tu ulogu. Ali treba znati da niko ni pored najbolje volje ne može podneti veći teret nego što mu snaga doseže. Ezop priča o jednom magarcu na koga su navaljivali tovare, sve dokle se najzad nije skljokao i lipsao. Onda su mu kožu upotrebili za bubanj - i on je posle smrti dobijao maljem još više udaraca nego za života. To će, čini mi se, biti i moja sudbina.

Ja sam rekao Puriću da Vi, kao svaki direktor teatra, morate voditi računa o svim mogućim osetljivostima, i da se stoga morate povijati više nego što biste hteli. Zbog toga ja (...) ne bih želeo da Vam činim teškoće, ali nisam mogao a da ne svratim pažnju na ovu Ezopovu basnu. Vaš odani, S. Jovanović".

Odgovorio mu je, sutradan, Crnjanski:

„Pre svega molim Vas da izvinite sve neprijatnosti koje imate kao paradni predsednik. Bilo bi laž da ne priznam da moram, katkad da se zaklanjam za Vaš autoritet u direkciji ovog našeg londonskog teatra, ali nisam kriv za ovaj protest Puićev. Tačno je da sam mu rekao da je nalog za predavanje Jukićevo i Savićevo došao sa najvišeg mesta.

Purić mi je rekao da je pred ostavkom... Sve je to karikatura Vaših vladinih kriza pa ne bi trebalo da Vas vređa... Ja se divim našem svetu kako Vas gnjavi, samo zato što ste jedini lepo vaspitan Srbin u Londonu. Moj ispad prema Sekuliću, na poslednjem predavanju, na primer, psihološki objašnjavam svojim besnilom kad sam video kako seda uz Vas i puši, i to lulu! Demokratija!"

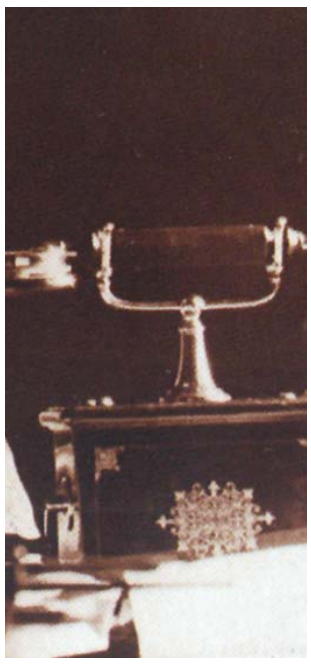

Izbeglička vlada ili Londonski teatar: Slobodan Jovanović

Da li je Gebels plaćao Crnjanskog?

Sve je bilo ovako, relativno uglađeno, ali se kriza vođenja Udruženja nije okončavala. Ona je čak produbljena naredne zime, kada se Crnjanski obratio za zaštitu Jovanovićevom JNO. Evo toga pisma koje je pisac „Seoba" uputio JNO, 25. januara 1953.:

„Gospodo,

Pošto je g. Slobodan Jovanović, počasni pretsednik Udruženja Srpskih Pisaca u Izgnanstvu, a g. Knežević član tog Udruženja i, pošto je to Udruženje imalo čast da u njemu predaje g.g.g. Banjanin, Jeftić i Vilder, uzimam sebi slobodu, da Vam se obratim, kao pretsednik tog Udruženja. I to u sledećoj stvari:

Zvanični organ komunističkog režima u Beogradu 'Borba', donela je nedavno, iz pera nekog Milo Popovića, napad na mene gde se kaže da je moj list 'Ideje' finansiralo Hitlerovo poslanstvo. Razume se pisac ne navodi nikakvog dokaza za to.

Vojvoda Jevđević, u svom biltenu koji izlazi u Rimu, napao me je isto tako i kaže da je Gebels plaćao moje telegrame i moj put u Španiju. Vojvoda veli da ima i kopije o tome ali nikakve kopije ne daje u listu.

Ima još nekoliko sličnih, interesantnih, napada na mene u poslednje vreme, ali ja ne želim da Vas zamaram tim primerima naše emigrantske štampe koja se slaže sa komunističkom štampom.

Želim da Vam skrenem pažnju samo na kampanju koju protiv lista 'Srbobran', ali u vezi samnom, vodi g. dr. Sl. Drašković, bivši pretsednik 'Srpskog kluba' u Beogradu, čiji je počasni pretsednik bio g. Slobodan Jovanović.

Taj čovek, sada pretsednik nekog srpskog, Kulturnog Kluba 'Sveti Sava' napisao je članak u svom listu 'Srpska Borba' (1. Jan. 1953.) pod naslovom 'Pisanje Miloša Crnjanskog'. (str. 5.) U tom članku gospodin, na osnovu mog predavanja, prilikom otvaranja Udruženja Srpskih Pisaca u Londonu, insinuiše, ni manje ni više, nego da sam ja komunista.

Ja ću, razume se, umeti i sam, i te kako, da odgovorim tom gospodinu, ali smatram da bi bilo potrebno da i J.N.O. u Londonu, iz gore navedenih razloga, uputi našoj emigrantskoj štampi, jedan oštar protest protiv insinuacije da je pretsednik Udruženja Pisaca u Londonu 'komunist' i da mi javno izrazi svoje puno poverenje u tom pogledu.

Molim zato J.N.O. da me obavesti da li je voljan da to učini."

JNO, dakako i Jovanović, ostali su rezervisani prema ovoj Crnjanskovoj molbi, te je razlaz bio neminovan. Definitivno se to i desilo, 1. maja 1953. kada se, na Godišnjoj skupštini Udruženja, Crnjanski povukao i sa funkcije njegovog predsednika, i iz članstva.

Jovanovićevo pismo od 4. juna 1952. Crnjanski je sačuvao u svojoj zaostavštini. Među vrlo retkim je stvarima koje su izbegle propasti. Već to možda može sugerisati važnost koju je Crnjanski davao i Jovanoviću i tome slučaju. No, Jovanović se ipak pribojavao Crnjanskovog pera, imajući već tada pred sobom odlomke iz „Embahada" koje je Crnjanski počeo, u zimu 1952, objavljivati u „Glasu Kanadskih Srba". Čak je u jednom pismu Crnjanskom (28. februara 1952) pisao i sledeće: „Ja ću ostaviti u rukopisu jedan napis (o) Vama s tim da se štampa ako Vi posle moje smrti budete pisali o meni u ovako prijateljskom duhu kao o B. (Balugdžiću)". Uzgred se može primetiti da mu se zebnja, koju je sa ironijom izneo, dobrim delom ostvarila: Crnjanski je u „Embahadama" bez nežnosti prema „prijatelju", o Slobodanu Jovanoviću pisao kao o „Seka-Persi" emigrantskog Londona. A tekst, Jovanovićev o Crnjanskom, o kojem Jovanović govori u svome pismu, još nije publikovan, niti je poznato da postoji.

Iz knjige „Slobodan Jovanović između Draže i Tita" koja uskoro izlazi iz štampe